LA “TOPOGRAFÍA MÉDICA DE MATARÓ Y SU ZONA” D'ANTONI FRANQUESA I SIVILLA (1862-1906)

TORRES i GALLARDO, BEGONYA

*Unitat d'Anatomia Humana. Facultat de Medicina i Ciències de la Salut. Universitat de Barcelona.
Barcelona (Barcelonès). btorres@ub.edu*

Rebut: 6 de febrer de 2019

Acceptat: 10 de juliol de 2019

PARAULES CLAU:

- *Topografia mèdica*
- *Mataró*
- *Rieres*
- *Higienisme*
- *Antoni Franchesa i Sivilla*

RESUM: La topografia mèdica de Mataró, del metge local Dr. Antoni Franchesa i Sivilla, va ser presentada pel seu autor, l'any 1888, al premi de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona. El Dr. Franchesa, malgrat la seva curta existència, fou un personatge destacat dels àmbits professional i polític de la ciutat, i reconegut amb un carrer a nom seu.

PALABRAS CLAVE:

- *Topografía médica*
- *Mataró*
- *Arroyos*
- *Higienismo*
- *Antoni Franchesa i Sivilla*

RESUMEN: La topografía médica de Mataró, del médico local Dr. Antoni Franchesa i Sivilla, fue presentada por su autor al premio de la Real Academia de Medicina y Cirugía de Barcelona en el año 1888. El Dr. Franchesa, a pesar de su vida efímera, fue un destacado personaje de los ámbitos profesional y político de la ciudad, y reconocido con una calle a su nombre.

KEYWORDS

- *Medical topography*
- *Mataró*
- *Streams*
- *Hygienic movement*
- *Antoni Franchesa i Sivilla*

ABSTRACT.THE MEDICAL TOPOGRAPHY OF MATARÓ AND IST AREA BY ANTONI FRANQUESA I SIVILLA (1862-1906): The medical topography of Mataró, by the local doctor Dr. Antoni Franchesa i Sivilla, was presented by its author to the prize of the Royal Academy of Medicine and Surgery of Barcelona in 1888. Dr. Franchesa, despite his ephemeral life, he was a prominent figure in the professional and political spheres of the city, and recognized with a street that bears his name.

CITACIÓ DE L'ARTICLE: TORRES i GALLARDO, Begonya. “La ‘*Topografía Médica de Mataró y su zona*’ d’Antoni Franchesa i Sivilla (1862-1906)”. A: *Gimbernat* [Barcelona], 2020; 72: 77-86. <http://doi.org/10.1344/gimbernat2020.72.4>

Aquest document està subjecte a una llicència Creative Commons
© Begonya Torres i Gallardo, 2020.

DOI:10.1344/gimbernat2020.72.4

ANTONI FRANQUESA I SIVILLA

Antoni Franquesa i Sivilla (Figura 1) va néixer a Mataró el 9 de setembre de 1862, segons consta al llibre de baptismes de l'Arxiu de Santa Maria de Mataró. Era metge forense al Jutjat de Primera Instància de la seva ciutat i una persona de gran rellevància en el federalisme local.

Entrà a formar part dels republicans l'any 1882, quan tenia dinou anys, seguint la tradició familiar, ja que el seu pare també era federal. Aviat publicà els seus primers escrits al periòdic *El Ideal Moderno: periódico democrático, republicano-federalista* de Mataró, amb el pseudònim de Harvey, el mateix que feia servir com a membre de la maçoneria local. Els seus articles tenen com a eix la crítica a la religió establerta, defensant de manera fervorosa la llibertat de pensament i la tolerància. Franquesa era teista però considerava que la fe havia de ser controlada per la raó i que l'Església catòlica havia pervertit el missatge cristià.

El setembre de 1884 escriu en el periòdic mataroní *El Nuevo Ideal: periódico democrático republicano-federalista* l'article "*Comentarios acerca las medidas generalmente adoptadas para evitar la propagación del cólera morbo asiático*". L'agost de 1885 es trasllada a Madrid per fer el doctorat de Medicina i escriu a l'Ajuntament oferint els seus serveis de manera gratuïta en cas d'epidèmia de còlera. El juny de 1886 rep el títol de Doctor en Medicina i Cirurgia a Barcelona i aviat comença a exercir de metge i de forense interí del jutjat de Mataró. Publica un article en defensa de la cremació dels cadàvers, que llavors s'intentava a la ciutat amb l'oposició catòlica.

Dictà moltes conferències de caràcter polític i cultural, i també de divulgació mèdica. Un moment important en la seva trajectòria política el trobem l'any 1886 quan, amb vint-i-tres anys, s'enfronta en un debat amb Pablo Iglesias, que va a Mataró per discutir amb ell les diferències entre socialistes i federals. L'any 1887 entra a formar part de la redacció de *El Nuevo Ideal*. Aviat passa a dirigir el periòdic en el qual escriu gran quantitat d'articles sobre les temàtiques polítiques i socials del moment.

El 1904 recull en el volum *Intimidades de un médico* diverses narracions en forma dialogada amb la seva filla Emília, publicades abans a la premsa. Davant l'empenta dels radicals hi ha problemes al si del federalisme local i dimiteix de director de *El Nuevo Ideal*.

Mor de càncer el 29 d’agost de 1906, als 43 anys, i és enterrat al cementiri civil. El *Diario de Mataró* publica: “*Aunque adversario político (..) tenía talento natural, que era muy ilustrado, que no carecía de valor cívico, y que en el trato particular e íntimo era un excelente amigo*”.¹⁻⁴

L’any 1984, l’Ajuntament de Mataró decidí dedicar un carrer a aquest metge i home d’ideologia federalista, una de les figures senyeres de la política local del seu temps.⁵

LA “TOPOGRAFÍA MÉDICA” D’ANTONI FRANQUESA I SIVILLA

La Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya instituï a les acaballes del segle XVIII un premi per a distingir les millors topografies mèdiques rebudes cada any. Es potenciava així estudis realitzats per metges de diferents localitats, amb la finalitat de crear un mapa mèdic de Catalunya i de tota Europa.

A la Reial Acadèmia es conserven 145 topografies mèdiques. La més antiga és la de Francesc Salvà titulada “*Topografía del departamento destinado para las mujeres en el Real Hospicio de Barcelona y epidemias observadas en él en 1787 i 1794*”, que fou presentada al Premi de 1795. La més recent és la de M. Àngels Calvo, titulada “*Sant Just Desvern (Barcelonès)*”, presentada a la convocatòria de 1977.⁶

L’any 1888, Antoni Franquesa i Sivilla presentà als premis de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona la memòria titulada “*Topografía Médica de Mataró y su zona*” dintre del tema “*Estudio topográfico médico de cualquier punto del distrito académico de Barcelona (Principado de Cataluña), excepto los de Vich, Tarragona, Caldas de Malavella, Lérida, Olot, San Felio de Guixols, Gerona, Tarrasa, La Escala, Masquefa, Seo de Urgel y Reus, ya premiados en concursos anteriores*”. Es tracta d’un treball manuscrit de 263 pàgines presentat de forma anònima (segons les bases del premi). Concursà amb el “*Lema: Debe importar mucho al médico en el ejercicio de su profesión, el conocimiento de la comarca donde trabaja*” (Figura 2).

Segons l’acta de 23 de novembre de 1888 de la Comissió que avaluà els treballs presentats a la convocatòria, junt al treball de Franquesa es presentaren a aquesta convocatòria altres dos manuscrits: “*Estudio médico-topográfico de Sentmenat*” i “*Topografía médica de Manresa*” (Figura 3). El treball de Franquesa va rebre un accèssit i no es va adjudicar cap premi.

L'obra de Franquesa fou publicada de forma impresa l'any següent a Barcelona per la Tipografia de J. Balmas Planas.⁷ El llibre consta de 295 pàgines i inclou una pròleg de Rafael Rodríguez Méndez, catedràtic d'higiene a la Universitat de Barcelona i fundador de la *Gaceta Médica Catalana* (Figura 4).

Si es compara l'obra original amb l'obra impresa,⁸ veiem que Franquesa hi introduí alguns canvis i va millorar aspectes de contingut i formals (títols, subtítols...). El principal canvi que trobem és el referent al capítol de "*Flora i fauna*". En el manuscrit fou el propi Franquesa qui realitzà aquest apartat, que va rebre una valoració negativa per part de la comissió de la Reial Acadèmia. En el llibre imprès, Franquesa demanà al doctor en farmàcia Joaquín Mariano Salvañá, que com Franquesa era nascut a Mataró, que realitzés aquest capítol.

Un apartat de la *Topografia* que fou molt ben valorat per la Comissió fou el referent a les aigües, on Franquesa estudia les rieres i els diferents projectes de soterrament que s'havien succeït fins aleshores.

Franquesa atorga gran importància a l'aigua en relació a la salut pública.⁸ Estudia les rieres més properes al nucli urbà ja que "*poden afectar més directament que les restants a la manera de ser de la població*", amb l'objectiu de mostrar "*la necessitat de que en un període de temps breu es procedeixi al desviament de les seves aigües*" ja que encara que l'aigua que hi discorre es pot considerar un mitjà de neteja dels sòls, quan el cabal és més petit no pot arrossegar les matèries putrescibles i queden llavors escampades pels carrers de la ciutat, putrefaccions que conserven i multipliquen tota mena de gèrmens infectants.

De NE a NO descriu les següents rieres i torrents: riera de Sant Simó, torrent del Pecat, riera de Cirera, torrent de la Pólvora (que posteriorment s'uneix al torrent d'en Miró), torrent de Trissac (que, ajuntant-se al torrent de les Valls, després rep els noms de torrent de la Coloma i torrent de la Gaetana) i torrent de la Gatassa.

Per a cadascuna de les rieres indica on es troba el seu naixement, els barris o carrers per on discorre, el seu pendent, etc. i dona indicacions precises de distàncies i localitzacions geogràfiques.

Un cop descrites les rieres argumenta per quina raó considera que és necessari des del punt de vista de la higiene i la salut el desviament dels torrents que creuen Mataró:⁷

"Es cierto que la pendiente de los torrentes que atraviesan la urbe, garantiza la facilidad del desagüe. Pudieran hasta ser considerados como medios de limpieza superficial del suelo, por cuanto las aguas, al empezar las avenidas torrenciales, arrastran en su curso las materias que encuentran á su paso; pero por la misma causa, cuando es menos caudalosa la corriente, no tiene fuerza para llevar consigo otras materias putrescibles que de fuera conducen y quedan entonces esparcidas por las calles de la ciudad. Más digna de atención sería la ventaja que pueden los torrentes procurar, cuando las avenidas son caudalosas, depositando en el piso las arenas que arrastran, con lo cual contribuyen notablemente á la elevación del suelo sobre el nivel del mar. Reconocemos que no es ilusoria esa influencia: el puente de la Riera de San Simón, en poco más de un año, resultó cubierto hasta una altura superior á un metro por las arenas de dicho torrente (...)

Pero si el agua, discurriendo libre por la superficie en despoblado, es casi indiferente en el concepto higiénico, no lo es desde el momento en que entra en una ciudad, en la que debe inspirar recelos por las causas que hemos señalado.

De ahí el que la Higiene, que tiende á garantizar las condiciones de vida de los pueblos, no se conforme con sacrificar á la generación presente, consintiendo en que continúe expuesta al peligro más probable de las infecciones, persistiendo en el mismo estado los torrentes que en la actualidad cruzan á Mataró, ni aún con el laudable propósito de beneficiar á las generaciones futuras, legándoles una comarca de suelo elevado hasta el límite que parezca más apetecible. No debe, pues, confiarse á la Naturaleza una obra que el hombre puede realizar más aceleradamente que ella, sea terraplenando la ciudad en los barrios bajos, sea deshabitándolos por completo.

Por eso nos declaramos partidarios decididos del desvío de los torrentes, no tan sólo bajo el punto de vista del ornato, si que también por creerlo sumamente necesario para la salud pública".

Franquesa també analitza els diferents projectes que al llarg dels anys s'havien proposat per fer el desviament de les rieres. Tots els considera "defectuosos" ja que no acaben de resoldre el problema. Així, es refereix al projecte de 1835 de Miquel Humbert de desviament de les aigües de la riera de Cirera i al pla de 1843 que proposava desviar aquest riera i el torrent del Pecat cap a la riera de Sant Simó. Continua exposant el pla d'Elies Rogent, de 1862, que proposava el desviament de la riera de Cirera cap a la riera de Sant Simó, per finalitzar amb l'anàlisi del pla de Melcior de Palau i Emili Cabanyes que estava, segons indica, en

tramitació per a ser aprovat pel Govern (la proposta d'Emili Cabanyes i de Melcior de Palau fou presentada el 1878, aprovada el 1884 i començada a executar el 1897).⁹

Referent a aquest últim projecte, del que adjunta un plànol al final del llibre (Figura 5), Franquesa⁷ fa les següents consideracions (p. 31-32):

“La realización, del proyecto en cuestión importará, según cálculos aproximados, doscientas veinticinco mil pesetas. Desearíamos, en bien de la población, que la obra se llevara á término, y que luego fuera seguida de otra análoga para desviar los torrentes del E., complemento indispensable que reclama la salubridad y el embellecimiento de Mataró.

En las orillas de ese canal deberían plantarse árboles de hojas perennes, tanto para impedir, ó cuando menos entorpecer, por la absorción de las raíces y el obstáculo mecánico que su trabazón determina, la infiltración excesiva de aguas en el suelo, como por constituir uno de los medios de saneamiento local. Así realizada la obra, no tendría los inconvenientes de los canales que atraviesan grandes centros de población, especie de cloacas al aire libre. La corriente de las aguas, por otra parte, sería bastante rápida para no dar lugar á estancamientos, de manera que el proyecto en cuestión deja muy poco que desear bajo el punto de vista higiénico”.

BIBLIOGRAFIA

1. COSTA I OLLER, F. “Ressenya bibliogràfica”. A: *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*. Mataró, 1983;17:44-6. Consultable a: <https://raco.cat/index.php/FullsMASMM/article/view/115250/144145>. [Consulta: 10 juliol 2019].
2. COSTA I OLLER, F. *Antoni Franquesa i Sivilla, una nota biogràfica*. X Sessió d'Estudis Mataronins (20 de novembre de 1993). Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria i Patronat Municipal de Cultura, 1994. p. 171-8. Consultable a: <https://www.raco.cat/index.php/SessioEstudisMataronins/article/view/113364>. [Consulta: 10 juliol 2019].
3. COSTA OLLER, F. *El llibre de les famílies de Mataró*. Mataró; 2017. Consultable a: <https://ia801606.us.archive.org/3/items/EIllibreDeLesFamiliesDeMataro/EI%20llibre%20de%20les%20families%20de%20Mataro.pdf>. [Consulta: 10 juliol 2019].
4. COSTA OLLER, F. *Mataró. De la ciutat que creix*. Mataró: Arxiu d'història I. Mataró; 2017. Consultable a: <https://ia601608.us.archive.org/10/items/Matar.DeLaCiutatQueCreix/Matar%C3%B3.%20De%20la%20ciutat%20que%20creix.pdf>. [Consulta: 10 juliol 2019].
5. SALICRÚ I PUIG, R. *Mataró carrer a carrer: nomenclàtor de la ciutat*. Mataró: Patronat Municipal de Cultura - Capgròs, 2006. 216 p.

6. VALLRIBERA I PUIG, P. *Les topografies mèdiques de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya*. Barcelona: PPU, 2000. (Publicacions del Seminari Pere Mata; 86). 142 p.
7. FRANQUESA I SIVILLA, A. *Topografía médica de Mataró y su zona*. Barcelona: Tipografia de J. Balmas Planas; 1889. Consultable a: <https://archive.org/details/b2485332x>. [Consulta: 10 juliol 2019].
8. TORRES, B. "Les rieres i l'aigua a la "Topografía médica de Mataró" d'Antoni Franquesa i Sivilla (1888)". A: *Trobada d'Entitats de Recerca Local i Comarcal del Maresme*, 2018; 12:279-85. Consultable a: <https://www.raco.cat/index.php/TrobadaMaresme/article/view/353583/444593>. [Consulta: 10 juliol 2019].
9. BARRIENDOS I VALLVÉ, M.; POMÉS I VIVES, J. *L'aigua a Mataró: inundacions i recursos hídrics (Segles XVIII-XX)*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 1993. 278 p.

Figura 1. Antoni Franquesa i Sivilla (1862-1906). (Font de la imatge: Costa i Oller)⁴

Figura 2. Primera pàgina del manuscrit de la Topografía médica de Mataró y su zona, d'Antoni Franquesa i Sivilla (1888).

Figura 3. Primera pàgina de l'acta de la Comissió avaluadora del premi de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia (1888) (RAMC: 1170-1888).

Figura 4. Portada de la "Topografía médica de Mataró y su zona", d'Antoni Franguesa i Sivilla (1889)

Figura 5. Projecte de Melchor de Palau i d'Emili Cabanyes, presentat el 1878.

Figura 6. Carrer de la Riera de Mataró, cap a 1910. (Foto: Àngel Toldrà i Viazo)